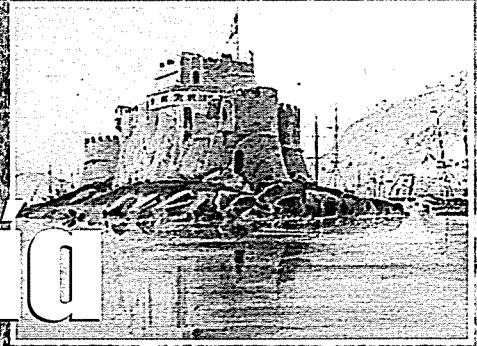
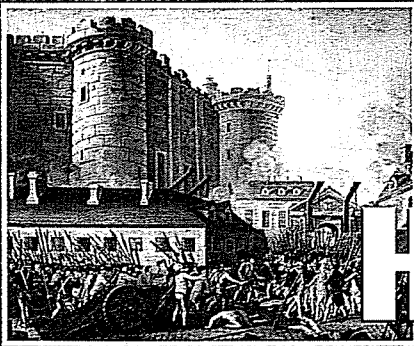
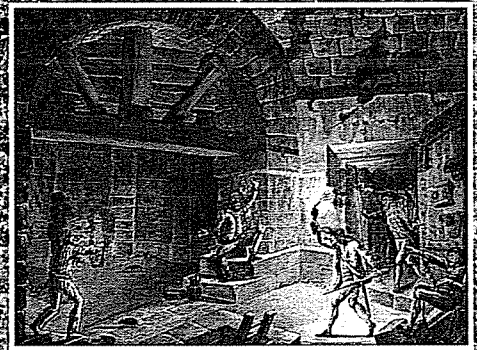
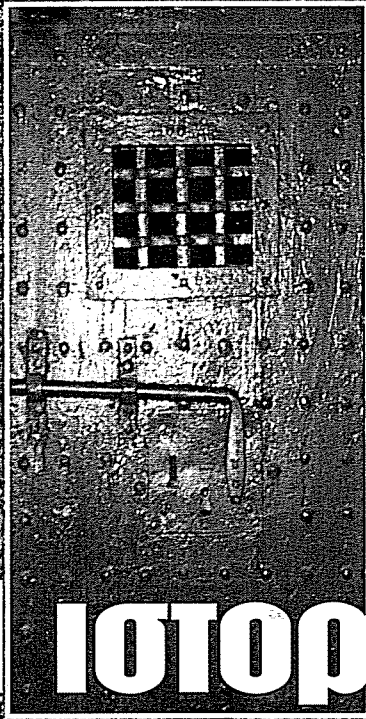
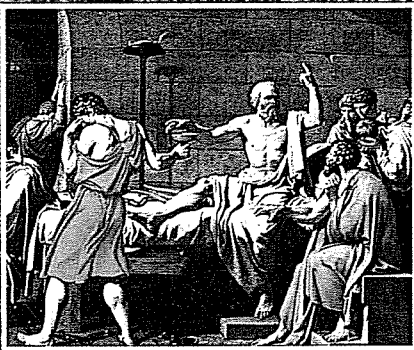
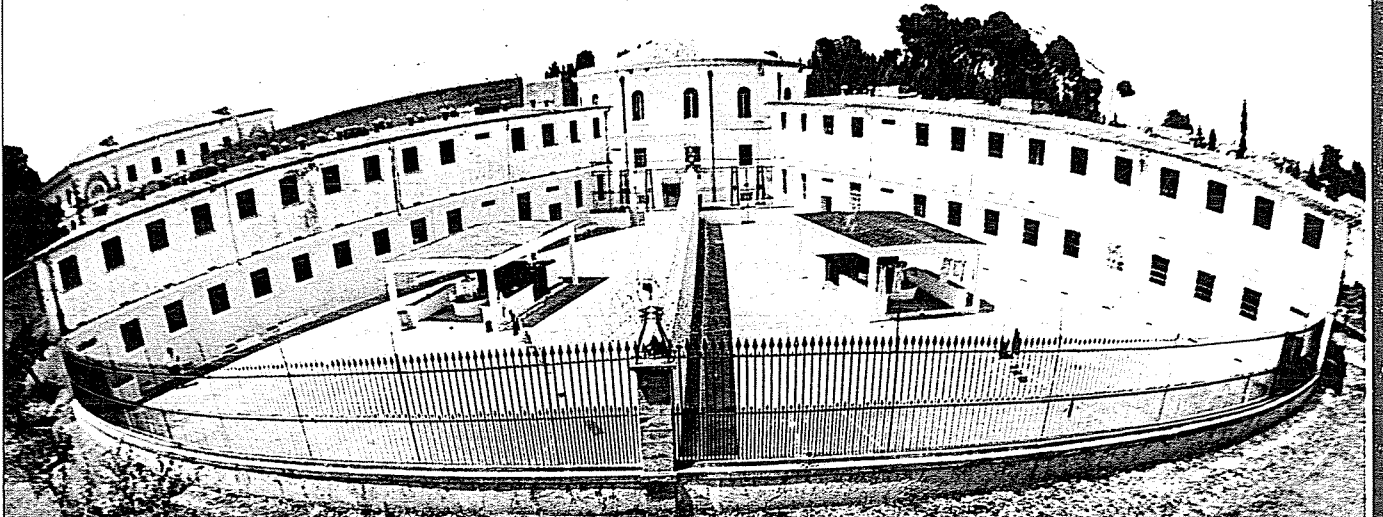

Ε

ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ 4 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2003

214

ΙΣΤΟΡΙΚΑ

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΦΥΛΑΚΩΝ

 ΤΡΑΠΕΖΑ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΜΕ ΤΗΝ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΑΣ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

Του ΝΕΣΤΟΡΑ Ε. ΚΟΥΡΑΚΗ
καθηγητή Εγχειριματολογίας
Πανεπιστημίου Αθηνών

Λ

ύο διακεκριμένοι ιστοριοδίφες από την Κεφαλονιά, η κ. **Ελένη Κοσμειάτου**, διευθνήτρια του Κοργιαλενίου Ιστορικού και Λαογραφικού Μουσείου, και ο καθηγητής Παν/μίου **Γεώργιος Μοσχοπούλος**, διευθνήτης του Τοπικού Ιστορικού Αρχείου του Αργοστόλιου, μου έδωσαν την ευκαιρία το 1991 να μελετήσω ένα πολύ ενδιαφέρον αδημοσίετο χειρόγραφο κείμενο, σχετικά με το κατεδαφισμένο σήμερα Σωφρονιστήριο της Κεφαλονιάς και την κατάσταση σ' αυτό κατά την περίοδο Απριλίου-Ιουνίου 1858. Μαάλιστα ο κ. Μοσχοπούλος με έφερε σε επικοινωνία και με την κόρη του και φοιτήτρια τότε της Νομικής Σχολής Αθηνών **Αλεξάνδρα Μοσχοπούλου**, η οποία με πολλή επιμέλεια και γνώση μπόρεσε να «μειταγράψει» αυτό το κείμενο και να το καταστήσει πρόσφορο για δημοσίευση στον τριμηνιαίο τόμο για τον καθηγητή και ακαδημαϊκό **Αριστόβουλο Μάνεση** (εκδ. Α. Ν. Σάικουλα, III, 1999, σελ. 135-177: 147-171, όπου και πρώτη δημοσίευση της παρούσας μελέτης).

Στο κείμενο που παρουσιάζεται στον τριμηνιαίο αυτό τόμο και που συνταχθηκε από τον τότε διευθνήτη του Σωφρονιστηρίου Κερκύρας **Ιωάννη Κοιζήρη** η Κοιζήρη ως Έκθεση προς τη Γερουσία των Ιονίων Νήσων, καταγράφεται με σχετική ακρίβεια η απαραίτητα («αληθινή», κατά τον Κοιζήρη) κατάσταση που επικρατούσε στο Σωφρονιστήριο Κεφαλονιάς, περίπου 30 έτη μετά την ανέγερσή του, και προτείνονται ουσιαστικά μέτρα για τη βελτίωσή της.

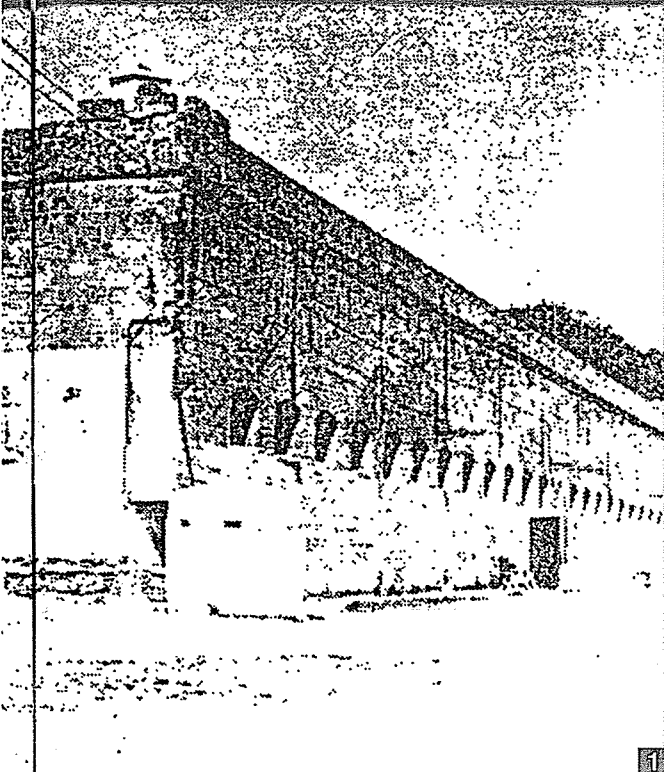
Ειδικότερα, επισημαίνεται ότι στους χώρους της φυλακής (πέντε διάφορες «ακτίνες» κατά το «πανοπτικό» σύστημα και τέσσερα διάφορα οικηματα, συνολικής χωρητικότητας περί τους 120 κρατούμενους) παρατηρούνται: «παντελής έλλειψη ύδατος» αλλά και εργαλείων για τον καθαρισμό των χώρων και των κρατούμενων, «γενική έλλειψη ασφουδεντρών» (με συνέπεια να χρησιμοποιούνται στα κελιά και τις αίθουσες ασκεπή δοχεία για ακαθαρσίες), «έλλειψη αερισμού», «αισθητός, ακανόνιστος και ολίγον υγιής τροφή» (δεν υπήρχε ούτε μαγειρείο!), «έλλειψη κλινών, αχυροστρωμνών και ικανών μαλλινών εραπιωμάτων», «γυμνότης σχεδόν όλων

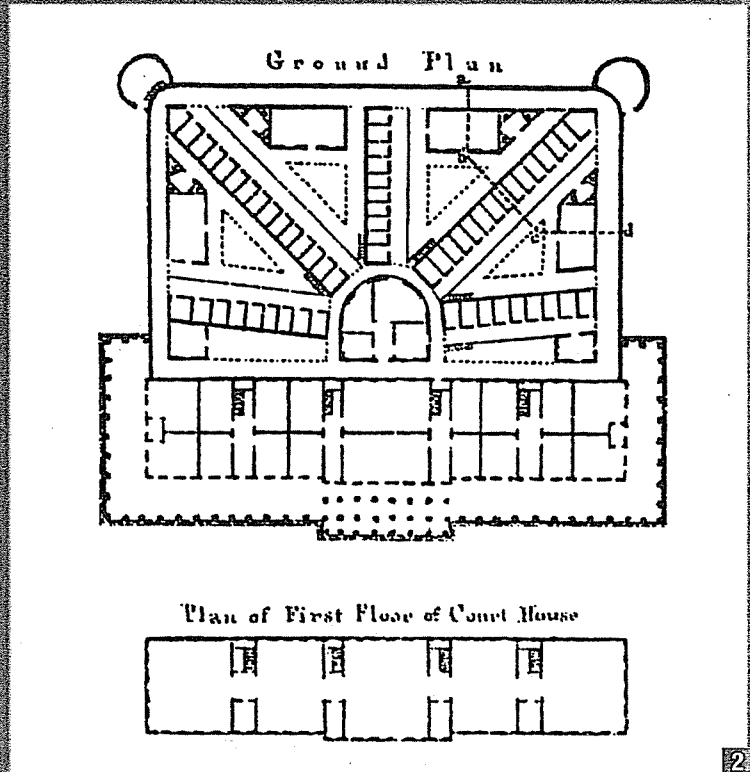
των δεσμιών (=κρατούμενων) (και) φθειρισμένης κατάστασής των». Αποτέλεσμα: οι κρατούμενοι να προσβάλλονται συνεχώς από «περιπτώσεις πυρετών, κακοήθους χάραικτηρος» και να οδηγούνται για το λόγο αυτό σε μια δυσώδη αίθουσα υποπαθόμενου νοσοκομείου, όπου γυμνί, παγωμένοι από το κρύο, με τα νερά να μπαίνουν από την οροφή και χωρίς νοσοκόμους, η σωστή διατροφή και φάρμακα, «αποδίδουσι την τελευταίαν αναπνοήν, βλασφημούντες την τύχην, ήτις εκεί τους κατηντίσει».

Από άλλα σημεία του κειμένου αποκαλύπτεται επίσης ότι δεν υπήρχε επαρκής διαχωρισμός των εγκληματιών κρατούμενων σε κατηγορίες με κριτήριο το έγκλημα και τη νομική τους κατάσταση, ότι οι κρατούμενοι ξόδευαν τον καιρό τους σε οίνοποσιες, χαρτοπαίγνιο, καπνίσμα και «ανηθικούς διηγήσεις», ότι μεταξύ των κρατούμενων υπήρχαν «έξ δυστυχία παιδιά, καταδικασμένα ένεκα κλοπών, το μεγαλύτερον των οποίων δεν υπερέβαινε το δωδέκατον έτος της ηλικίας του...», ότι γίνονταν σοβαρές σπαταλές στη διαχείριση των χρημάτων για τρόφιμα, φάρμακα κ.λπ. και ότι, επιπλέον, σύμφωνα με τον ισχύοντα τότε νόμο, κάθε κρατούμενος, προκειμένου ν' αποφυλακισθεί, όφειλε να πληρώσει στο δεσμοφυλάκα ή στο διευθνήτη της φυλακής ένα χρηματικό ποσό (1 σελίνι), διαφορετικά ο δεσμοφυλάκας «έχει το δικαίωμα να τον τηρή πεφυλακισμένον άχρι πληρωμής»!

ΤΟ «ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΗΡΙΟ

1

2

Για την αντιμετώπιση αυτών των πολλαπλών προβλημάτων, που όμοιά τους απαντούν (ίσως σε μικρότερη έκταση) και στις φυλακές της τότε ελληνικής επικράτειας, ο Ιωάννης Κοτζιρής στην Έκθεσή του προτείνει αναρίθμητες διάφορα ρεαλιστικά ως επί το πλείστον μέτρα λειτουργικού χαρακτήρα, τα οποία επικύρωσε εν μέρει να πραγματοποιήσει και ο ίδιος κατά τη διάρκεια της περιόδου μνημιαίας παραμονής του στο Σωφρονιστήριο της Κεφαλονιάς: διαχώρισε τους κρατούμενους σε κατηγορίες, απομονώνοντας τους περισσότερο προβληματικούς («τους κακοηθεστερούς») από αυτούς, περιορίσε τους κρατούμενους ενός κελιού σε 4-5 το πολύ, απαγόρευσε την οινοποσία, τη χαρτοπαιξία και το κάπνισμα, σχεδίασε κανονισμό λειτουργίας του Σωφρονιστηρίου προς γνώση των κρατούμενων, οργάνωσε την απασχόληση των κρατούμενων προς την κατεύθυνση της θρησκευτικής και ηθικής διδασκίας τους, αλλά και της εκμάθησης γραφής και ανάγνωσης, δημιούργησε μέσα στο Σωφρονιστήριο μια πρόχειρη εκκλησία και εισηγήθηκε μέτρα για την καλύτερη λειτουργία του Σωφρονιστηρίου από την άποψη της διοίκησης του, καθώς και από την άποψη της κάλυψης βασικών αναγκών του (ανέγερση αφοδευτηρίων και μαγειρείου, κατασκευή δεξαμενής νερού). Ακόμη πρότεινε να καταργηθεί η εισπραξη από το δεσμοφυλάκα του χρηματικού ποσού που δινόταν από τον κρατούμενο για την α-

ποφυλακιστή του και να προμηθευθεί η απασχόληση των κρατούμενων σε αγροτικές εργασίες, αντί του καθαρισμού της πόλης, με τον οποίο καταγίνονταν τότε, όπως φαίνεται.

Μέσα από τις ιδέες του αυτές ο Κοτζιρής εμφανίζεται ως άνθρωπος συνετός και με γνώση των σωφρονιστικών προβλημάτων. Επίσης, δεν του είναι αγνώστες και οι νεότερες, τότε, εξελίξεις της σωφρονιστικής επιστήμης και πρακτικής. Χαρακτηριστικές είναι, στο σημείο αυτό, οι αναφορές της Έκθεσής του στο Βρετανό μεταρρυθμιστή των φυλακών Τζον Χάουαρντ (John Howard), καθώς και σε άλλους γνωστούς σωφρονιστικούς παράγοντες της εποχής του. Ακόμη, ρεαλισμό αλλά και ανθρωπιστική διάθεση δείχνει η παρατήρηση του Κοτζιρή ότι ο κρατούμενος που στερείται υγιεινών μέσων και καλής διατροφής, σε βαθμό τέτοιο ώστε να αλλοιώνεται η υγεία του, «ουδέποτε θέλει φροντίσει διά την ηθικήν του μετασχηματισμόν, και μάλιστα ενεκα πεισματος και εκδικήσεως, θέλει διαπράξει νέας ελλείψεις και νέα αμαρτήματα».

Τι απέγιναν όμως οι μεγαλεπήβολες και ρηξικελευθες προτάσεις του Κοτζιρή για αντιμετώπιση των κυριακών αναγκών της φυλακής (μαγειρεία, αφοδευτήρια κ.λπ.); Εμείναν άραγε ξεχασμένες σε κάποιο ράφι ή μηπως πραγματοποιήθηκαν, έστω και εν μέρει;

Για την απάντηση του ερωτήματος αυτού ο καθη-

1. Ο εξωτερικός περιβάλλος του Σωφρονιστηρίου Κεφαλονιάς κατά τα τελευταία έτη λειτουργίας των φυλακών.

2. Αρχιτεκτονικό διάγραμμα του Σωφρονιστηρίου Κεφαλονιάς κατά την εποχή της κατασκευής του (από το βιβλίο του Ch. J. Napier «The Colonies», 1833). Στον ίδιο χώρο προβλεπόνταν επίσης η ανέγερση δικαστηρίων και άλλων δημοσίων οικημάτων.

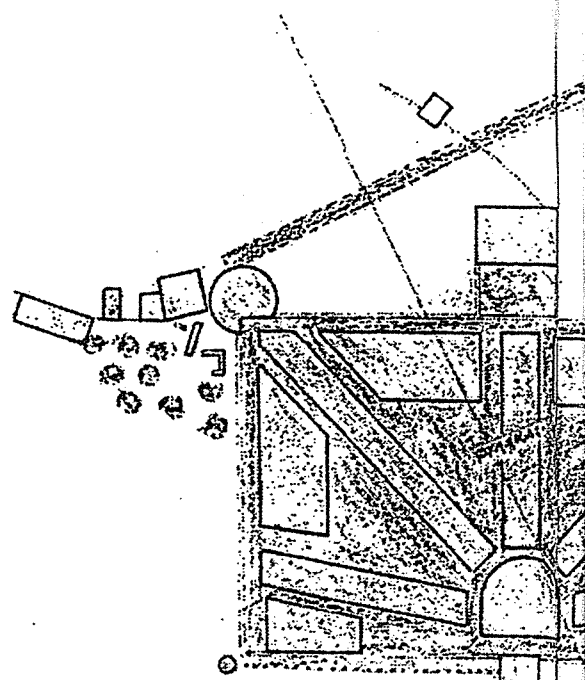
ΤΟ» ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΟΝΙΑΣ

3. Κάτοψη του Σωφρονιστηρίου Κεφαλονιάς, όπως αυτή απεικονίζεται σε ρυμοτομικό διάγραμμα του προσεισμικού Αργοστολίου (Κοργιαλένειο Ιστορικό και Λαογραφικό Μουσείο Αργοστολίου)

γής Γεώργιος Μοσχόπουλος, διευθυντής του Τοπικού Ιστορικού Αρχείου του Αργοστολίου, προέβη σε εμπειριστικώς αναδιάρθρωση των σχετικών εγγράφων και από αυτά προκύπτουν τα εξής:

Η Γερουσία των Ιονίων Νήσων, προς την οποία απευθύνθηκε με την Εκδασή του ο Ιωάννης Κοτζιρής, ενέκρινε πράγματι («επεδοκίμασε») όλα τα προσωρινά μέτρα, «όσα ο Διευθυντής τού εν Κερκύρα Σωφρονιστηρίου, Δρ Κοισίρης, παρεδέχθη προς αναδιοργανισμόν και βελτίωσιν του αυτοῦ Σωφρονιστηρίου, ἅτινα συμπεριλαμβάνονται εν τῇ προς τὴν Γερουσίαν εκδῆσει αὐτοῦ...» (βλ. σχετ. έγγραφο ἀπὸ 13.7.1858 τοῦ γραμματέα τῆς Γερουσίας πρὸς τὸν τότε ἑπαρχο καὶ πρόεδρο τῆς Εφορευτικῆς Επιτροπῆς τοῦ Σωφρονιστηρίου Κεφαλονιάς Κωνστ. Ἰγγλέση). Ἐπίσης, με τὴν ἴδια ἀπόφασί τῆς ἡ Γερουσία ἔδωκε τὴν ἐγκρισί τῆς νὰ προχωρήσει ἡ ἐκτέλεση τῶν ἐργασιῶν ἐπισκευῆς καὶ βελτίωσης τῶν κώρων τοῦ Σωφρονιστηρίου (ἰδίως κατασκευὴ μαγειρείου καὶ πέντε ἀποχωρητηρίων) καὶ ἡ προμήθεια τῶν ἀναγκαίων ἐπιπλῶν, σύμφωνα με τὴς προτάσεις τοῦ Κοτζιρῆ, ἐνὼ παράλληλα ρυθμίσθησαν ἄλλα ἡσσονος σημασίας θέματα καὶ ἔδωκε ἐντολή νὰ ἀντικατασταθῆ ὁ δεσμοφύλακας ποῦ ἀσκούσε χρέη διευθυντῆ καὶ σὴν θέσῃ του νὰ διοριστεῖ προσωρινά ὁ ἰατρός τῶν φυλακῶν δρ Ἀρβανινός (πρβλ. καὶ ἐγγράφο ἀπὸ 17.7.1858 τοῦ γραμματέα τῆς Γερουσίας πρὸς τὸν Κωνστ. Ἰγγλέση, με τὸ ὁποῖο ζητεῖται ἀπὸ τὴν Εφορευτικὴν Ἐπιτροπὴ ὁ διορισμὸς τοῦ δεσμοφύλακα). Ἀπὸ ἄλλα ἐγγράφα συνάγεται περαιτέρω ὅτι δόθηκαν πράγματι προσφορές γιὰ τὴν ἐκτέλεση τῶν ἐργασιῶν ἐπισκευῆς (ἐγγράφο ἐργολάβων ἀπὸ 30.6.1858), ὅτι παρακλήθηκε ὁ ἑπαρχὸς Κωνστ. Ἰγγλέσης νὰ δώσει ἐντολή σὴν ἀρμόδια ἀρχή, ὥστε νὰ τεθεῖ σὴν διάθεσιν τοῦ τοπικοῦ διευθυντῆ Δημοσίων Ἐργῶν (σὴν Κεφαλονιά) ὁ ἀναγκαῖος ἀριθμὸς κρατουμένων γιὰ τὴν ἐκτέλεση τῶν ἐργασιῶν ἐπισκευῆς (ἐγγράφο τοῦ Ἰ. Κοτζιρῆ πρὸς τὸν Κωνστ. Ἰγγλέση), ὅτι υπογράφηκε συμβολαιογραφικὴ πράξις τῆς Εφορευτικῆς Επιτροπῆς τοῦ Σωφρονιστηρίου καὶ τοῦ τοπικοῦ διευθυντῆ Δημοσίων Ἐργῶν με πέντε ἐργολάβους γιὰ τὴν ἐκτέλεση τῶν οἰκοδομικῶν ἐργασιῶν ποῦ εἶχαν ἐγκριθεῖ ἀπὸ τὴ Γερουσία (συμβ. πράξις ἀπὸ 13.8.1858) καὶ ὅτι κατὰ μῆνα Δεκέμβριον 1858 οἱ ἐργασίες, παρά τὴς ἀρχικῶς ταχθεῖσες προθεσμίες σὴν ἐργολάβους, εἶχαν προχωρήσει μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ (ἐγγράφο Ἰ. Κοτζιρῆ πρὸς τὸν Κων-

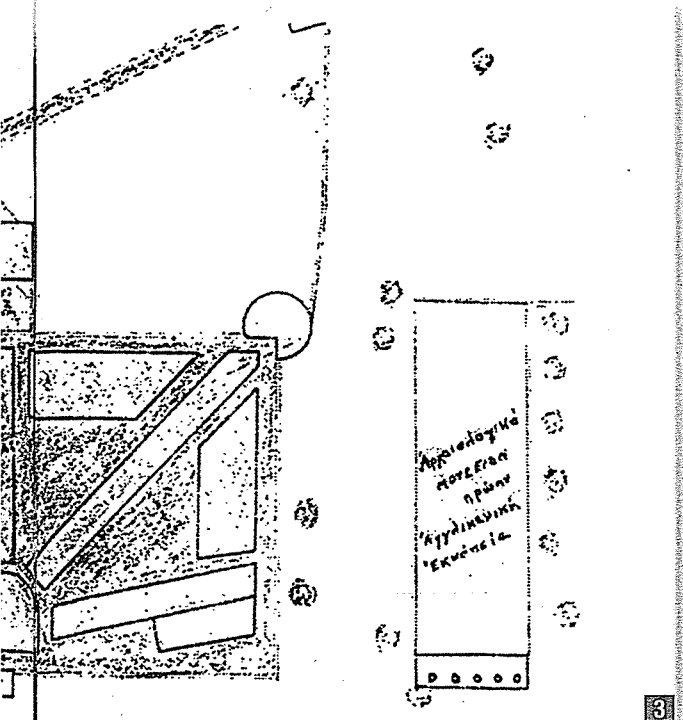
Οι ασθενεῖς βρισκόνταν γυμνοὶ σὲ μίᾳ παγωμένη αἰθούσα ποῦ ἔσταζε νερά, χωρὶς νοσοκόμους, φάρμακα καὶ τροφή

στ. Ἰγγλέση ἀπὸ 4.12.1858). Τελικὰ οἱ ἐργασίες ολοκληρώθηκαν κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τοὺς μόλις περὶ τὸ Μάρτιο τοῦ ἐπόμενου ἐτοῦς 1859 (ἐγγράφο τοῦ Φ. Ἀλιπράντη, διευθυντῆ τῶν Δημοσίων Ἐργῶν Κεφαλονιάς, πρὸς τὸν Κωνστ. Ἰγγλέση ἀπὸ 16.3 καὶ 29.3.1859).

Πέρα ὅμως ἀπὸ τὴς πο πάνω σημαντικῆς πληροφορίας, ἰδιαίτερα διαφωτιστικῆ καὶ ἱστορικὰ πολὺτιμη εἶναι νομίζω ἡ ἀδοχὴ μαρτυρία γιὰ τὴς συνθήκες διαβίωσης σὴν Σωφρονιστήριον Κεφαλονιάς ἐνὸς ἀπὸ τοὺς ἐπιφανέστερους Ἕλληνες στοχαστῆς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τοῦ Ἀνδρέα Λασκαράτου. Ὁ Λασκαράτος, ἔχοντας ἤδη προκαλέσει με τὰ ἀντικομμουνιστικὰ τοῦ κείμενα τὸν ἀφορισμὸ του καὶ τὴν πρόσκαιρη αὐτοεξορία του τὸ 1856, ἦλθε ἐπιπλέον, λίγο ἀργότερα, λόγω τῆς βιαιότατης ἀρθρογραφίας του σὴν ἐφημερίδα «Λύχνος» ποῦ ἐξέδιδε, σὲ ἀμείλικτη σύγκρουσιν καὶ πρὸς τὸν πολιτικὸ τοῦ Ριζοσπαστικοῦ Κόμματος Κωνστ. Λομβάρδο (1820-1888). Κρίθηκε, λοιπόν, ἀπὸ τὸ δικαστήριον τῆς Ζακύνθου ποῦ ἐδίκασε τὴν ὑπόθεσιν ἑνοχὸς τοῦ ἐγκλήματος προσβολῆς τῆς τιμῆς καὶ καταδικάστηκε ἐρήμην σὴς 22.6.1860 σὲ τέσσερις μῆνες φυλάκισης, γιὰ τὴν ἐκτίσιν τῆς ὁποίας ἐγκλείσθηκε, ἔπειτα ἀπὸ αὐτόβουλην προσέλευσίν του σὴς 17.8.1860, σὴν Σωφρονιστήριον Κεφαλονιάς.

Τὴς ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὸ σύντομον αὐτὸ ἐγκλεισμό (ὁ ἴδιος ἰσχυρίστηκε ὅτι κρατήθηκε ἐκεῖ λιγότερο ἀπὸ ἓνα μῆνα καὶ ὅτι ἀπελευθερώθηκε ἔπειτα ἀπὸ διάβημα 60 προυχόντων τοῦ Ληξουρίου πρὸς τὴ Γερουσία) τὴς κατέγραψε ὄντας μέσα σὴν φυλακὴ καὶ τὴς ἐξέδωσε τὸ ἴδιο ἐκεῖνον ἐτὸς (1860)

LE MIE SOFFERENZE

R
LE MIE OSSERVAZIONI
NELLE PRIGIONI DI CEFALONIA

Di
A. LASCARATO

Nel 1860.

CEFALONIA
Stamperia Cefalonia.

1860.

4. Φωτο-αντίγραφο του εσωφύλλου από τη μελέτη του Ανδρέα Λασκαράτου για τις εμπειρίες του από την κράτηση του στο Σωφρονιστήριο Κεφαλονιάς (Εθνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα)

σ' ένα σύντομο κείμενό του στην παλική γλώσσα (ώστε να το διαβάσουν, κατά την επιθυμία του, οι άμεσα αρμόδιοι της βρετανικής διοίκησης), με τίτλο: «Le mie sofferenze e le mie osservazioni nelle prigioni di Cefalonia». Το κείμενο αυτό μεταφράστηκε στα ελληνικά, προσαρμοσμένο μάλιστα στο ύφος του Λασκαράτου, από τον **Χαρίλαο Αντωνάτο** με τίτλο «Τα παθήματά μου και οι παρατηρήσεις μου στις φυλακές της Κεφαλονιάς» και δημοσιεύθηκε το 1959 στα «Απαντα» του Λασκαράτου, με σκόλια κ.λπ. **Αλέκου Παπαγεωργίου** (τ. Α', σελ. 319-340, από όπου και οι ακόλουθες παραπομπές). Πρόκειται για ένα κείμενο άγνωστο, εξ όσων γνωρίζω, στη συναφή σωφρονιστική βιβλιογραφία και αρκετά παραγνωρισμένο από τους φιλολόγους που ασχολήθηκαν με τον Λασκαράτο. Ωστόσο, μέσα στις λιγιστές σελίδες του (32 στην ιταλική έκδοση και 21 στην ελληνική) παρέχει μια μοναδική στο είδος της περιγραφή της κατάστασης που συνάντησε ο Λασκαράτος εκεί.

Από όσα αναφέρει στη μελέτη του αυτή ο Λασκαράτος συνάγεται ότι δύομισι έτη μετά τη μεταρρυθμιστική προσπάθεια του Ιωάννη Κοτζιέρη λίγες μόνον ελλείψεις φάνηκαν να βελτιώνονται στο Σωφρονιστήριο της Κεφαλλονιάς: απλώς οι χώροι έγιναν καθαρότεροι (εις βάρος όμως των κρατουμένων και της αξιοπρέπειάς τους, αφού, κατά τη μαρτυρία του Λασκαράτου, οι φυλακές «τους μεταχειρίζονται απιότατα κάθε φορά που λερώνουν»: σελ. 336) και κτίσθηκαν ένα μαγειρείο και κάποια αφοδευτήρια, ένα για καθεμιά από τις πέντε ακτίνες, αλλά και αυτά δύσσομα.

Κατά τα λοιπά, οι κρατούμενοι φαίνεται ότι διάγουν μιαν αφόρητη ζωή, χωρίς καν τη στοιχειώδη

τροφή. Μόνη ίσως παρηγοριά, το δεδομένο ότι οι πιο θαρραλέοι (και επώνυμοι;) από αυτούς, σαν τον Λασκαράτο, μπορούν ν' απευθυνθούν σ' ένα ανώτερο όργανο εποπτείας της φυλακής, την Επιτροπή, και να εκφράσουν εκεί κάποια παράπονά τους, ελπίζοντας έτσι σε μια βελτίωση της μεταχείρισής τους. Αλλ' αυτό αποτελεί την εξαίρεση. Ο κανόνας για τους υπόλοιπους θα μπορούσε να συνοψιστεί χωρίς υπερβολή στη φράση που κατά τον **Δάντη** βρισκόταν επάνω από την πύλη της Κόλασης: «Lasciate ogni speranza voi che ntrate» (Inferno III, 9), δηλαδή, κατά τη μετάφραση του **Νίκου Καζαντζάκη**, «Την πάσα ελπίδα αφήστε όσοι περνάτε»...

Βέβαια πολλά άλλαξαν από τότε στη ζωή των φυλακών. Ωστόσο παραμένει, πιστεύω, και σήμερα ο γενικότερος προβληματισμός, που αναδύεται και από τα παραπάνω κείμενα, ως προς το κατά πόσον οι εκάστοτε εξαγγελόμενες σωφρονιστικές μεταρρυθμίσεις προς την κατεύθυνση μιας ανθρωπιστικότερης και ορθολογικότερης μεταχείρισης των κρατουμένων αποτελούν ψεύτικες υποσχέσεις προς εντυπωσιασμό των αφελών, ή μήπως είναι πράγματι φιλόπτες και σοβαρές προσπάθειες που συνθλιβονται όμως κάτω από το βάρος της γραφειοκρατικής αδιαφορίας ή και των εμποδίων τα οποία συνειδητά παρεμβάλλονται από τους «αρμοδίους», χάριν ενός κακώς νοούμενου τιμωρικού προτύπου.

Μεταξύ των κρατουμένων υπήρχαν «έξοχτα παιδιά, το μεγαλύτερον των οποίων δεν υπερέβαινε το δωδέκατον έτος...»